

Місце сили силою здобувається. Нарис теменології

РУСЛАН ХАЛІКОВ

31 СЕРПНЯ 2022

Simon Prades

Лисиці мають нори й птиці небесні гнізда, Син же

Чоловічий не має де голови приклонити

Система координат у сакральному просторі відрізняється від повсякденної так само, як сакральний календар — від світського. Подивімося на світський календар: він поділений на приблизно рівні місяці й однакові дні, кожен із яких відрізняється від попереднього на одну одиницю, 1/365 від цілого. Рік також різниться від попереднього номером: 2022-й настав за 2021-м, а 2023-й прийде наступним, навіть якщо людство до нього не доживе. Є умовна подія відліку «нової ери», але в усіх аеропортах глобалізованого світу вказана одна й та сама дата, навіть якщо різдво Христа для місцевих мешканців не має центральної ваги. Тимчасом сакральний рік ділиться не за місяцями, а за святами, які визначають його ритм. Для християн точка відліку сакрального часу — це Великдень, нехай церковний рік і не починається з цього свята; ба більше, Великдень не має сталої дати, він залежить від події (настання повні). Так само й місце сили не має сталої місця — для нього важлива подія.

Зазвичай подія, із якою пов'язують виникнення місця сили, вкладається в контекст ієрофанії. Мірча Еліаде, який увів цей термін у широкий вжиток, розумів під нею певний прояв модальності священного. Ієрофанія — це предмет чи місце, де тканина повсякденної реальності розходиться, а крізь неї проступає реальність священного. Важливо підкреслити: священне саме проступає крізь повсякденне, профанне, а не замінює його повністю. Місце об'явлення Пресвятої Богородиці залишається з тією самою назвою на мапі, але сповнюється іншим змістом. Як у таїнства завжди є матерія і форма, так і в місця сили є матеріальна складова, оформлена проявом священної реальності.

Сакральну географію характеризують не кількісні, а якісні показники, а та сама властивість (або модальність) священного може проявлятися в різних профанних локаціях, зберігаючи свій зміст. Скажімо, в одному місті можуть бути два храми на честь одного святого, а в різних містах імовірність появи двох храмів взагалі нікого не здивує, навіть якщо вони не пов'язані з місцем народження, смерті чи будь-якої іншого важливого пункту з біографії цього святого. Та місце все одно визначатиме подія — наприклад, орієнтація церкви залежатиме від точки сходження Сонця в день вшанування святого покровителя.

Місце сили може навіть бути плинним, як місце божественної присутності часів Ковчега Завіту. Як сказано на завершення книги Вихід, «як хмара піднімалася з-над храмини, сини Ізраїля рушали в дорогу в усіх своїх переходах. А як хмара не піднімалась, то й вони не рушали, аж поки вона знову не піднімалась» (40, 36-37). Ковчег із мінливою локацією був таким самим місцем сили, як і храм, що весь час стояв у одній точці. Координати в сакральному просторі залежать не від розташування об'єктів, а від локалізованого прояву тієї чи іншої модальності священного. Там, де є ієрофанія, буде полюс, пік і центр. Там, де не засвідчено прояву

священного, буде низина, далечінь, периферія.

Свят, свят, свят Господь Саваот, уся земля повна слави Його!

Місце сили не спорожніє — і річ не тільки в тому, що завжди знайдуться кандидати на заповнення його собою. Святе місце відрізняється від несвятого тим, що в координатах сакральної географії займає точку найінтенсивнішого прояву священного. Традиційно місцями сили вважають ті, де стикаються два типи просторів — скажімо, дика природа й упорядкований космос. Символом подібного зіткнення слугує брама — місце входу та виходу, місце ризику та карантину. Недарма біля брами вішають ікону, підкову, мезузу (а над в'їздами до старих міст можна побачити навіть надбрамні церкви). Потрапити до середньовічного Києва можна було через Золоті ворота, над якими майоріла Благовіщенська церква, обабіч Золотоворітської вулиці були церкви святих Георгія та Ірини, а прямо навпроти брами — свята Софія. Такі жести перестороги допомагають забезпечити місце зіткнення впорядкованого й дикого.

Інший приклад ієрофаній — це простір гір і печер, тобто екстремально низькі й екстремально високі місця, які традиційно теж слугують місцями сили. Зокрема, Михайлівська та Софійська церкви на київських горах уособлюють простір княжої сакральності на противагу чернечій сакральності лаврських печер, але й одні, і другі належать до тієї самої сакральної реальності.

Історія релігії знає чимало прикладів, коли на місці сили послідовно постають святині різних традицій. Наприклад, мечеть Мевлід-і Халіль у турецькій Шанлиурфі побудована на місці церкви святого Стефана, а церква виникла на місці синагоги, яка, своєю чергою, постала на місці святилища сирійської богині Атаргатіс. Іноді одна локація може бути сакральною для кількох традицій водночас: монастир святого Наума в північномакедонському Охриді традиційно є місцем паломництва не лише християн, але також і мусульман-суфіїв, які ототожнюють Наума із шейхом Сари-Салтиком і вважають, що він похований при монастирі. З одного боку, це можна пояснити намаганням нової домінантної традиції затерти пам'ять про попередню, яка жила в цьому місці. А з другого, як і феномен двовір'я, це свідчить про практику накладання нового досвіду на вже знайомий, про його засвоєння через вбудовування до сталої картини світу.

Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його

Місце сили може проявитися лише в людських практиках, в обрядових діях. Ритуал переводить повсякденну локацію профанної географії у простір священної реальності, допомагає учасникам перейти з профанної карти до сакральної. Прикладом тут може бути відмінність між туристичною подорожжю до священного місця й паломництвом. Релігійний туризм передбачає відвідування локації — приміром, відомого монастиря — для знайомства з її історією, архітектурними особливостями тощо. Натомість паломництво — це відвідини місця в межах ритуалу, у чітко визначений час, у відповідному порядку, і мета його полягає в долученні до сакральної реальності, одна з модальностей якої проявляється в цьому місці завдяки ієрофанії. Утім, навіть проща до одного й того самого місця може слугувати інструментом залучення до різних аспектів чи шарів сакральної реальності, як під час великого (хадж) і малого (умра) паломництва мусульман до Мекки. Відвідати святе місце в паломницькому режимі можна, навіть не прибуваючи в його профанну локацію, через ритуальне долучення до пов'язаного з ним досвіду сакрального, як це було під час віртуальних паломництв до Лурда в роки пандемії. Дотиком до єрусалимських місць сили сьогодні стають відвідини «Українського Єрусалима» в Зарваниці, а ще на початку ХХ століття доступним Єрусалимом для українських прочан був Київ.

Необхідність ритуалу для потрапляння до місць сили робить їх не такими вже й доступними, навіть попри факультативність фізичної присутності. Відвідування місця сили потребує, найперше, ритуального очищення, омовіння, остриження, зміни одягу тощо. Вхід до священного місця також може бути закритий символічними перепонами, на кшталт лабіринту в Шартрському соборі чи ланцюга на дверях Зинджирли-медресе. У символічному плані подолання таких перепон має допомогти перейти у змінений стан свідомості, потрібний для залучення до місця сили та ритуалу, який тут чиниться. Скажімо, участь у християнському ритуалі вимагає зміни розуму на вході, акту метаної, і східна літургія доносить до нас важливість цього піднесення закликком «Двері, двері, в премудрості будьмо уважні» в момент переходу до найбільш потаємної частини — літургії вірних. Однак і за межами християнської традиції необхідність подолати випробування, щоби потрапити в місце сили, робить його недоступним для тих, хто ритуалу уникає. У ліс можна зайти і повз хатку на курячій лапці, але в Ліс — лише крізь неї.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

РУСЛАН ХАЛІКОВ

31 СЕРПНЯ 2022

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**